

УДК 811.161.2'373.612.2

Мікрюкова К. О.

ДІЄСЛІВНІ ДИСТРИБУТИВНІ МОДЕЛІ ЛЕКСЕМИ «МІСТО» В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ПОСТМОДЕРНІСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто актуальні дієслівні дистрибутивні моделі лексеми «місто» в художньому дискурсі постмодерністів. Проаналізовано семантичне наповнення дієслівної групи, побудованої за трьома моделями: *V* + «місто», *V* + *Pr* + «місто», «місто» + *V*. З'ясовано особливості метафор, що виникли на основі дієслівної дистрибуції.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, дистрибуція, дистрибутивна модель, метафора.

Мікрюкова К. А. Глагольные дистрибутивные модели лексемы «город» в художественной прозе постмодернистов (на материале украинского языка). – Стаття

В статье рассмотрены актуальные глагольные дистрибутивные модели лексемы «город» в художественном дискурсе постмодернистов. Проанализировано семантическое наполнение глагольной группы, построенной по трем моделям: *V* + «город», *V* + *Pr* + «город», «город» + *V*. Выявлены особенности метафор, возникших в результате глагольной дистрибуции.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, дистрибуция, дистрибутивная модель, метафора.

Mikryukova K. O. The verbal distributive models of the lexeme «city» in the postmodern prose (based on the Ukrainian language). – Article

The article focuses on the study of current verbal distributive models of the lexeme «city» in the postmodern prose. It analyzes the semantic content of the verbal group, that was built in three models: *V* + «city», *V* + *Pr* + «city», «city» + *V*. It defines the features of the metaphors that have arisen as a result of verbal distribution.

Key words: lexical semantic field, distribution, distributive model, metaphor.

Постановка проблеми. Місто – поняття, надзвичайно актуальне для сучасної людини й через його вагомість у системі самоідентифікації особистості, і з урахуванням глобалізації світового континууму та ролі міста у визначенні характеристик і соціокультурного потенціалу суспільства на всіх етапах цивілізації.

Основні номінанти міста (лексеми «місто», «город», «град») характеризуються широтою та дифузністю обсягу, а синтагматичні й парадигматичні зв'язки різного рівня, що організують основний зміст відповідного лексико-семантичного поля, свідчать про значну неоднорідність уявлень про місто, кодифікованих лексикографічними джерелами. З огляду на це під лексико-семантичним полем розуміємо сукупність лексичних одиниць різної частиномовної належності, що пов'язані спільною семантикою й об'єднані на основі парадигматичних, синтагматичних і епідигматичних зв'язків. Парадигматичний потенціал лексеми «місто» доцільно розглядати через синонімічні й антонімічні зв'язки, реалізовані на словотвірному рівні. Оскільки найяскравіше функційна й семантична динаміка лексико-семантичного поля «місто» відбивається в постмодерній прозі, представники якої продемонстрували нестандартність, креативність осмислення й гостроту, свіжість сприйняття міста, то синтагматичні відношення будемо аналізувати на прикладі дистрибутивних моделей лексеми «місто» в текстах творів Ю. Андруховича, Л. Дашвар, Л. Дереша.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним проблемам ідентифікації внутрішньої структури та моделювання лексико-семантичних полів присвячено роботи І. Багмут,

Т. Ковальової, В. Капась, Н. Мех, І. Ходаревої, О. Петрушенко, Л. Строченко, І. Попік, Н. Герцовської, О. Присяжнюк, Н. Іваненко тощо. Важливість міста підкреслена в поодиноких лінгвістичних розвідках (Г. Залізник, Л. Корновенко, І. Кудрейко, О. Слободян, Є. Степанов, А. Титаренко, Я. Янчишина та ін.). Специфіку вживання номінацій на позначення міста в прозі письменників-постмодерністів досліджено в працях Т. Щербакової, О. Пресіч, Л. Мялковської. Синтагматичні (структурно-дистрибутивні) особливості дієслів синонімічних рядів «утішати» та «заспокоювати», а також найчастотніші дистрибутивні моделі відповідних лексем проаналізовано С. Ковалів [10]. Синтаксичну та семантичну сполучуваність фінансових дієслів-конверсивів у системі англійської мови та структурі фахового (фінансового) і тематично маркованого художнього дискурсів описано Т. Колісниченко [11].

Мета статті – проаналізувати дієслівні дистрибутивні моделі лексеми «місто» в художній прозі постмодерністів. Відповідно до поставленої мети необхідно виконати низку таких завдань: виявити та систематизувати дистрибутивне оточення лексеми «місто», проаналізувати семантичне наповнення дієслівної групи, з'ясувати особливості метафор, що виникли на основі дієслівної дистрибуції.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сполучуваності лексеми «місто» як стрижневої в межах аналізованого лексико-семантичного поля в структурі мікроконтекстів прози письменників-постмодерністів дав змогу встановити актуальні дистрибутивні моделі та з'ясувати їх функціональну семантику. Вибірка складала 244 лексеми, зафіксовані в 564 контекстах.

Дистрибуція розглядається нами як «скупність сполучуваних елементів певної мовної одиниці в усіх можливих контекстах» [12, с. 130]. Лексема «місто» маркується широкою дистрибуцією та різнобічним лексичним оточенням. У прозі постмодерністів можна виокремити п'ять груп словосполучень із цією лексемою: дієслівні словосполучення (37% від усіх контекстів), прикметникові словосполучення (31%), номінативні словосполучення (16%), займенникові словосполучення (15%), прислівникові словосполучення (1%). Оскільки дієслівні дистрибутивні моделі лексеми «місто» є найбільш частотними, то ми зосереджуємо увагу саме на них.

Для впорядкування опису в дистрибутивному аналізі використовуємо такі позначення: V – дієслово, Pr – прийменник.

Постпозитивна модифікація опорного компонента представлена двома моделями: V + «місто» та V + Pr + «місто». Ці моделі містять передусім дієслова пасивного стану та переважно мають значення «дія + місце, на яке вона спрямована» й «дія + місце, де вона відбувається». Наприклад: «Навіть коли Тріша плутала міста, національності і слова, Хельга завжди розуміла...» [4, с. 70]; «Відверто кажучи, доти, доки Банзаю не сказали, як називається те місто, він навіть не підозрював про його існування» [8, с. 1]; «Вони мали щастя жити в місті, де подібні акції просто необхідні...» [1, с. 26]; «Зустрічі ще з того часу, коли він кликав мене у місто...» [8, с. 86].

Дієслівні словосполучення, побудовані за моделлю V + «місто», можуть виражати:

а) пересування містом: снувати («Нехить і лінь тримали мене, як у лещатах, і великими зусиллями я змушувала себе снувати містом») [8, с. 88]; ходити («Гладкий Хіппі завжди боявся ходити містом...») [9, с. 5]; волочитися («Антоніч для нього передусім друга, з ним добре пити й волочитися містом...») [1, с. 47]; гуляти («Вона трохи гойдається й вирішує піти прогулятися нічним містом») [4, с. 74]; іти («він ішов містом, відкриваючи ногою двері підвальних забігальників і занурюючись в їхнє пекло, ніби здійснюючи свій власний патрульний обхід») [1, с. 54]; їздити («А ми зі Стогневич їздимо містом») [4, с. 37];

б) боротьбу за цілісність, красу міста: реставрувати («У зв'язку з такою своєрідною ситуацією реставрують старе місто фінни або турки») [2, с. 32]; відстояти («Чи ж Кнезь із гриднями своїми здужає відстояти град?») [1, с. 20]; об'єднати, відкрити («Відкрити місто, об'єднати його, знову зробити нашим спільним Ровном...») [2, с. 167] тощо;

в) ставлення до міста: любити («Я люблю це місто, але це моє місто, і з вами я його не ділитиму») [2, с. 167].

У моделі V + «місто» ключова лексема виступає переважно об'єктом, на який спрямована дія. Компонент V може виражатись інфінітивною формою, особовим дієсловом теперішнього часу або зворотним дієсловом на -ся. Дієслова вимагають від лексеми «місто / город / град» форми знахідного відмінка однини або множини, орудного відмінка однини.

У групі дієслівних словосполучень, побудованих за моделлю V + Pr + «місто», дієслова входять до складу конструкцій із прийменниками: по, з, до, в/у, над, за. Дієслова вживаються у формі інфінітива, зворотного або особового дієслова та виражають:

а) рух усередині міста: розсмоктуватися («Всі розсмоктуються кудись по місту, а я залишаюся...») [4, с. 13]; втекти («Налякані фашисти втекли з містечка...») [2, с. 121]; перебратися («Оце так мріяла перебратися до міста, а батьки застрягли у Килимівці...») [6, с. 256]; податися («...щось Парасина донька не дуже до матері бігала, бо ж як рочків двадцять тому подалася до міста...») [2, с. 9]; повернути («Респондент помітно зарухався, просив зупинити авто і навіть, з'їхавши з автобану, повернути до міста...») [3, с. 41]; заскочити («Що Ларка, як у Рокитне заскочить з міста, то обцілує неголені щоки свого малого...») [4, с. 118]; утекти («Але невже ти не можеш утекти з цього міста к бісовій матері?») [3, с. 112]; їхати («Після школи секретарські курси закінчила і, як її голова на пару з Орисею не вмовляли їхати до міста на навчання...») [4, с. 17]; «в'їхав у місто і... застряг у довжелезному заторі») [5, с. 143]; вибратися («Нічого подібного я вже не застав, бо вибрався до міста аж пополудні») [3, с. 21]; лазити («Колись я теж так забавлялася, коли по місту сама лазила») [7, с. 84]; повезти («Степана заарештували і повезли у місто») [4, с. 106]; «Маруся сама не їде до нього, а оце вошкається на тому дворі, плаття шие і возить до міста яйця і курей на продаж, аби копійчину мати») [4, с. 110]; вийти («... мене вже трафіло те, що я боюся вийти в місто») [9, с. 52]; бігти («Він їде за мною, я біжу за місто, до вас. Розумієте?») [9, с. 48]; лізти («Можна кілька днів підряд крапатися «плазмою», а потім лізти у місто») [7, с. 101] тощо;

б) буття в місті: залишитися («Він усе зрозумів і залишився в місті») [4, с. 39]; мешкати («Та все ж мешкати в двістітисячному місті й не зустрічатися ніколи – неможливо...») [2, с. 103]; перебувати («Це були польські вояки обмеженого контингенту ООН в Західному Рівному, які разом з німецьким взводом невідь для чого пе-

ребували в «обгородженому місті...») [2, с. 24]; жити («Але я закричав: я хотів би жити в цьому місті!» [2, с. 24], «Вони мали щастя жити в місті, де подібні акції просто необхідні, щоб час від часу трохи розтрусити навколишню гнітючу застиглість» [1, с. 9]); панувати («Ящірка бігла, тупаючи своїми короткими лапами й задираючи голову, <...> у бік Кнєзя-володаря, котрий усе ще панував над градом...») [1, с. 32]; витримувати («А хіба витримало би серце оцієї молодої жінки з набряклими і обвислими, мабуть, від хвороби нирок повіками, те, що витримую щоразу я в місті...») [8, с. 89]; засиджуватися («Адже не можна довго засиджуватися в тому місті, де ти покінчив із собою») [2, с. 88] тощо;

в) сприйняття органами чуття: відчувати («Страх: рано чи пізно, його починаєш відчувати у цьому місті») [8, с. 15]; поспостерігати («Антон запропонував сісти тут <...> і поспостерігати за містом») [7, с. 3].

У цій моделі ключова лексема виступає переважно місцем, де відбувається дія. Тому дієслова вимагають від лексеми «місто» форми знахідного відмінка однини або множини, орудного та місцевого відмінка однини.

Модель «місто» + V демонструє препозитивну модифікацію опорного компонента. Ця модель містить особові дієслова або минулого, або теперішнього часу активного стану. У значній частині дієслів (95%) зв'язок із лексемою «місто» не є узувальним, а виникає в результаті перенесення значення – метафоризації. Загальновідомо, що метафора – це «найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семантична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, нерідко уподібненої їй у якомусь відношенні» [12, с. 388]. Наприклад: «Від десятої ранку до сьомої вечора місто виглядало вимерлим» [9, с. 5], «Місто дихає нам у вуха металево-водяною свіжістю. Воно само так хоче» [4, с. 81], «Далі взагалі нічого не було – місто просто обривалось на цій межі. Переставало існувати» [8, с. 81], «Воно (місто) вміє тільки пожирати, це місто забльованих подвір'їв і перекошених дощаних парканів у засипаних тополіним пухом провулках із деспотичними назвами...» [2, с. 36–37], «Місто ховалося в теплій зотлілій імлі. Було красиво. Красиво дуже – з усіма тими зеленими банями,

бурими дахами й дзвіниціями» [7, с. 113], «...понад здолбунівською трасою – станція юних натуралістів, ще далі вже й місто кінчається, переходить у Новий Двір, а тут...» [2, с. 97], «Не варто виключати й факту свідомих зловживань: то були роки, коли все місто просякало чутками щодо чорного ринку донорів...» [4, с. 49], «Іноді це місто вміло заспокоювати не гірше, ніж ковток-другий теплого коньяку. Не таке метушливе і не розцяцьковане дурною рекламою, як столиця, воно підтримувало ілюзії, що можна бути щасливим...» [8, с. 88], «Місто насичується туманом» [7, с. 183], «...все швидше й потворніше міняється місто, все кволіше ялється по вікні...» [3, с. 6], «Для себе я зробив цілком вірний висновок – місто оживає тричі на рік...» [9, с. 47]. Джерелами таких метафор є дієслова, що означають: а) фізіологічні процеси, стани: дихає, помирає, оживає; б) буття: міняється, існує, лишається, насичується; в) фізичну діяльність: цілує, розділяється, ховається, стоїть, ялється.

Елементи цієї моделі поєднані між собою синтаксичним зв'язком координації. Місто за такої дистрибуції є активним учасником життя, а тому лексема «місто» вживається у формі називного відмінка однини.

Отже, найбільш активно лексема «місто» в текстах творів постмодерністів сполучається з дієсловами, увиразнюючи притаманну їй внутрішню динаміку. Дієслівна група будується за трьома моделями: V + «місто», «місто» + V, V + Pr + «місто». Дієслівні словосполучення, побудовані за моделлю V + «місто», можуть виражати: а) пересування містом; б) боротьбу за цілісність, красу міста; в) ставлення до міста. У групі дієслівних словосполучень, побудованих за моделлю V + Pr + «місто», дієслова входять до складу конструкцій із прийменниками по, з, до, в/у, над, за та виражають: а) рух усередині міста; б) буття в місті; в) сприйняття органами чуття. Ця група є найбільшою за кількістю контекстів, характеризується неоднорідністю: місто може виступати одночасно суб'єктом, об'єктом і власне місцем дії.

Перспективи подальших досліджень. Планується провести детальний порівняльний аналіз дистрибутивного оточення лексеми «місто» в художніх творах зарубіжних письменників-постмодерністів.

Література

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів / Ю. Андрухович. – К. : Критика, 2004. – 105 с.
2. Андрухович Ю. Московіада. Роман жахів / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 88 с.
3. Андрухович Ю. Перверзія / Ю. Андрухович. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2002. – 289 с.
4. Дашвар Л. Молоко з кров'ю / Л. Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля – 125 с.
5. Дашвар Л. Рай. Центр / Л. Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2009. – 153 с.
6. Дашвар Л. Село не люди / Л. Дашвар. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. – 272 с.
7. Дереш Л. Архе. Монолог, який усе ще триває / Л. Дереш. – Львів : Кальварія, 2005. – 276 с.

8. Дереш Л. Культ / Л. Дереш. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2008. – 90 с.
9. Дереш Л. Поклоніння ящірці: Як нищити ангелів / Л. Дереш. – Х. : Фоліо, 2007 – 189 с.
10. Ковалів С. Дистрибуція та сполучуваність вербальних засобів вираження утішання та заспокоєння в сучасній англійській мові / С. Ковалів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2009. – № 6. – С. 252–257.
11. Колісниченко Т. Семантична сполучуваність дієслів-конверсивів у фінансовому дискурсі / Т. Колісниченко // Англїстика та американїстика. – 2013. – Вип. 10. – С. 16–19.
12. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.